

BOSHQARUV VA MOLIVAVIY HISOBLARINING SCHYOTLARIDA XO‘JALIK MUOMALALARINI QAYD QILISH BORASIDA OLIB BORILAYOTGAN ISHLAR

Qiyomov Yusuf To‘xtasin o‘g‘li

Xalqaro Innovatsion Universiteti

Iqtisodiyot va aniq fanlar kafedrasini mudiri

Abdushukurov Quvonch Zokir o‘g‘li

talaba

Qurbonov Shaxobiddin Zafarovich o‘g‘li

talaba

Annotatsiya: *Hozirgi davrda xo‘jalik yurituvchi subektning faoliyatidagi muommolar, Boshqaruv va moliyaviy hisoblarida ham mahsulotlarni sotish schyoti, Moliyaviy rejalar” turkumidagi dastur haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *xo‘jalik, subekt, faoliyat, dastur, schyot, moliya, nizom, daromad*

Hozirgi davrda xo‘jalik yurituvchi subektning faoliyatidagi sodir bo‘lgan muomalalarni kompyuterlashtirish muhim ahamiyatga ega, chunki ushbu voqealarni tezkor jamlash, ishlov berish, boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ularning natijalarini baholash muhim ahamiyatga ega. Xo‘jalik yurituvchi subektlarda xarajatlarni tegishli moddalar, ishlab chiqarish bo‘linmalari, mas’uliyat markazlari bo‘yicha guruhlashtirishning zaruriyati va umumiy ishlab chiqarish xarajatlarini (reklama, sotish, ma’muriy) tegishli belgilariga mutanosib ravishda taqsimlash zarurligidan kelib chiqqan holda ularning maxsus belgilariga qarab analitik hisobini yuritishni taqozo qiladi. Ushbu dasturlarni hozirda qo‘llanilayotgan yangi schyotlarning rejasiga moslashtirish lozim, chunki ushbu schyotlar bosh, ikkinchi va uchinchi darajali schyotlarga bo‘linmagan holda ularning analitik xususiyati to‘liq yoritilgan. Ushbu jarayonda qo‘llaniladigan schyotlar quyidagicha tavsiflanadi: - mahsulotlarni sotish muomalalari boshqaruv hisobida 2810/1 va 9110/1 schyotlarida, moliyaviy hisobda 2810 va 9110-schyotlarda yuritiladi; - hisoblash texnikalarini qabul qilish va sotishga jo‘natish muomalalari esa boshqaruv hisobida 2910/1 va moliyaviy hisobda 2910-schyotda yuritiladi; - muomala sarflarining hisobi esa boshqaruv hisobida 9410/1 va moliyaviy hisobda 9410-schyotda qayd qilib boriladi. 355 Boshqaruv va moliyaviy hisoblarida ham mahsulotlarni sotish schyoti- 9110 umumlashtirilgan holda va muomala sarflari (9410 schyotlarda) tegishli turlari bo‘yicha (9419gacha) ayrim ochilgan schyotlarda qayd qilib boriladi. Ushbu tizim tannarxning analitik hisobini moliyaviy hisobda to‘liq tannarx usulida va boshqaruv hisobida "direkt-kosting" usulida yuritish imkoniyatini yaratadi. Ushbu sharoitda ishlab chiqarilgan mahsulot (ish, xizmat)ning tannarxini har xil usullar yordamida hisoblab chiqish va ushbu ma’lumotlarni hisobotning turli shakllariga o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Keltirilgan analitik

hisobni yuritish uchun ushbu tuzilgan dasturda quyidagi imkoniyatlardan foydalaniladi: - xo‘jalik muomalalarini qayd qilish vaqtida analitik schyotlarni aniqlash; - kirim qoldiqlarini kirtish; - namunaviy hisobot hujjatlarini tayyorlash; - analitik schyotlardan foydalangan holda boshqaruv ma‘lumotlariga maxsus ishlov berish va rahbariyatga taqdim qilish. Kompaniyalarda foydalanilgan kompyuter dasturlarining imkoniyatlaridan biri har xil muddatlarga subektning budjetini ishlab chiqishdir. Ushbu maqsad uchun "Moliyaviy rejalar" turkumidagi dastur qo‘llaniladi. Ushbu dasturning afzalligi quyidagilardir:- kelgusidagi daromad va sarflarni hohlagan muddatga rejalashtiradi; – ushbu daromad va sarflarni subektning budjeti bilan birlashtiradi; – to‘lovlarning ustidan nazorat o‘rnatadi; – smetalardan foydalanishni tahlil qiladi; – subektning moliyaviy faoliyatini muqobillashtiradi. Rejalashtirish talab qilingan vaqt oralig‘i bo‘yicha amalga oshiriladi. Subektning budjeti esa bir marta bo‘ladigan va takrorlanib turadigan muomalalarga asosan tuziladi. Chunki har bir muomalaning natijasi resurslarning harakatiga - TMZ harakati, pul mablag‘larining va asosiy vositalarning harakatiga olib keladi. 356 Takrorlanadigan muomalalar bo‘yicha harakat davri va takrorlanish davri topiladi. Akat davri ushbu muomalalarning harakatining boshlanish va tugash vaqtini belgilaydi. Misol, yil davomida ijara to‘lovlarini to‘lash-01.01-31.12 va hokazo. Zaruriyat tug‘ilganda harakat davrining oxirini aniqlash shart emas, chunki ayrim hollarda ushbu muomalalarni harakat davrining oxiri bo‘lmaydi. Takrorlanish davri ayrim muomalalarning takrorlanib turishini shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Ushbu takrorlanish uchun bir necha kun, hafta, dekada, oy yoki yil tanlab olinishi mumkin. Ushbu takrorlanadigan muomalalarni rejalashtirish topshirilgan sana yoki kunlar bo‘yicha amalga oshirilishi mumkin. Bir tuzilgan moliyaviy reja uchun ushbu dastur takrorlanadigan muomalalarning ayrim ro‘yxatini tuzadi. Ushbu muomalalarni moliyaviy rejaga kiritgandan keyin kompyuter o‘z-o‘zidan ularni rejaning sanalariga moslashtirib bir marta sodir bo‘ladigan muomalalarga aylantiradi. Oldindan olingan ma‘lumotlarga asosan dastur kelgusi davrlar uchun rejalarni tuzish imkoniyatiga ega, keyinchalik ushbu davr kichik davrlarga bo‘linib reja ko‘rsatkichlariga ushbu sharoitdan kelib chiqqan holda o‘zgartirishlar kiritiladi. Mazkur dastur ilgari yig‘ilgan yillik va choraklik ma‘lumotlarga asosan kelgusi yillar uchun uzoqni ko‘zlagan rejalarni tuzishga imkoniyat yaratadi. Keyinchalik esa zarurat tug‘ilganda ilgari tuzilgan moliyaviy rejalashtirishga qaytiladi va ushbu rejani tuzgan davrdan keyingi sodir bo‘lgan voqealarning natijalariga asosan unga aniqliklar kiritiladi.

Moliyaviy rejaga kiritilgan muomalalarga asosan to‘lov hujjatlari tayyorlanadi. Ushbu muomalalarning sodir bo‘lganligiga qarab (to‘lov hujjatlariga ishlov bergandan keyin) dastur pul mablag‘larining kirimi va chiqimini to‘lov hujjatlarining sanasiga muvofiq shu ma‘lumotlarni moliyaviy rejaga kiritib boradi. Buxgalteriya hisobining ma‘lumotlariga asosan dastur avtomat tarzida rejadagi va haqiqiy kirim qoldig‘ini rejalashtirilgan davrning boshi va oxiriga shakllantiradi, boshlang‘ich va oxirgi sanaga

pul mablagʻlarining kirimi, chiqimi va ishlov berilgan toʻlov hujjatlarining maʼlumotlariga asoslanib pul mablagʻlarining ushbu davr ichidagi umumiy kirimi va umumiy chiqimini jamlab beradi. Bu axborotlarga asoslangan holda rejalashtirish davrining boshlangʻich va oxirgi sanasini oʻzgartirib: – oʻrnatilgan davrda toʻlovlarning amalga oshishi ustidan nazorat oʻrnatiladi; – aniq bitta buxgalteriya schyoti boʻyicha moliyaviy rejaning bajarilishi tezkorlik bilan tahlil qilinadi; – zarurat tugʻilsa joriy davrdagi muomalalarning rejasiga oʻzgartirishlar kiritiladi.

Ushbu tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida xoʻjalik yurituvchi subektning faoliyati rejalashtirilgan vaqt mobaynida muqobillashtirib boriladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kompaniyalarning faoliyatini hisobga olish jarayonida ikki hisob -boshqaruv va moliyaviy hisob yuritiladi. Boshqaruv hisobida soliqlar xarajatlar schyotida ushbu summani budjetga toʻlagan daqiqasidan boshlab hisobga olinadi. Bundan tashqari xarajatlarni hisobga olish, sotish sarflarini hisobga olishning analitik hisobi faqat buxgalteriya hisobida yuritiladi. Moliyaviy hisobda ishlab chiqarilgan mahsulotning tannarxini hisoblash jarayonida ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga oluvchi schyotlarda faqatgina Nizomga asosan ishlab chiqarish va sotishga taʼlluqli xarajatlarga qayd qilinadi. Boshqa xarajatlar esa toʻgʻridan-toʻgʻri 9910-"Daromad va sarflarning jamlanmasi" schyotiga olib boriladi. Boshqaruv hisobida ishlab chiqarilgan mahsulot (ish, xizmat)ning tannarxi subektda ishlab chiqilgan va tasdiqlangan hisob siyosatida koʻrsatilgan usulga muvofiq hisoblab chiqiladi. Moliyaviy hisobda qoʻllaniladigan hamma schyotlar balans schyotlari deyiladi, yaʼni ushbu schyotlardagi boshlangʻich va oxirgi qoldiq summaları shu davrga tuzilgan balansning ayrim olgan moddalarida aks ettiradi.

Ayrim hollarda faoliyatning natijasini tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini osonlashtirish uchun muomalalarning qiymatini oʻzgarmaydigan valyutada aks ettirish maqsadga muvofiqdir.

Avtomatlashtirilgan buxgalteriya hisobining dasturida moliyaviy va boshqaruv hisobini birga yuritish maqsadida boshqaruv hisobining schyotlari 358 tranzit schyotlar sifatida berilgan chunki ularning asosiy qismida hisobot davrining oxirida qoldiq qolmaydi. Misol, 9310, 9410, 9420, 9430, 9440, 9500-9900- schyotlar boʻlib amaliyotda va 21-BXMSga asosan ushbu schyotlar tranzit schyotlar deb yuritiladi.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning “Jaxon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, Oʻzbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yoʻllari va choralari” nomli asarini oʻrganish boʻyicha oʻquv qoʻllanma. Tuzuvchilar: B.YU. Xodiev, A.SH.Bekmurodov, U.V.Gʻofurov, B.K.Tuxliev. –T.: Iqtisodiyot, 2009. - 120 b.
2. Arabyan K. K. Organizatsiya i provedenie auditoriskoy proverki: ucheb. posobie. - M.: YUNITI - DANA, 2009.- 447 s.

3. «Solik va bojxona xabarlari» gazeta. –T.: 2015-2017 yillar 383 X. Statistika to‘plamlari ma’lumotlari 4.O‘zbekistonning 2017 yildagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi ko‘rsatkichlari. –T.: O‘zbekiston, 2018. XI. Internet saytlari.
4. 5.«Norma” 2017.
5. 6“Pravo” 2017.
6. WWW.Sam DU.uz.